

Veera Tahvanainen

Mikko Kurttila

Jari Miina

Teppo Hujala

Tuuli Väkeväinen

Kauko Salo

Veera Tahvanainen, Mikko Kurttila, Jari Miina, Teppo Hujala,
Tuuli Väkeväinen ja Kauko Salo

Pohjoiskarjalaisten ja kainuulaisten metsänomistajien mielipide marjastuk- sesta ja sienestyksestä yksityismetsissä

Tahvanainen, V., Kurttila, M., Miina, J., Hujala, T., Väkeväinen, T. & Salo, K. 2016. Pohjois-
karjalaisten ja kainuulaisten metsänomistajien mielipide marjastuksesta ja sienestyksestä yksityis-
metsissä. *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2016: 95–110.

Suurmittakaavainen kaupallinen marjanpaiminta on aiheuttanut ristiriitatilanteita ja johtanut julki-
seen keskusteluun jokamiehen oikeuksista. Organisoitun kaupallisen marjan- ja sienpaiminnan
laajentuminen sekä satojen vuotuinen vaihtelu antavat syyn ennakoita, että kaupallista paimintaa
tullaan harjoittamaan yhä enemmän myös yksityismetsissä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää
yksityismetsänomistajien näkemyksiä jokamiehen oikeuksista, sosiaalisesti hyväksyttävistä rajoista ja
ehtoja yksityismailla tapahtuvalle marjastukselle ja sienestykselle ja siten tuottaa tietoa luonnon-
tuotealan kestävästä raaka-ainehankinnasta varten. Pohjoiskarjalaisten ja kainuulaisten metsänomi-
stajien mielipidettä jokamiehen oikeuksien tapahtuvasta marjastuksesta ja sienestyksestä selvitettiin
postikyselyllä tammi–maaliskuun 2015 aikana. Otokseen valittiin yhteensä 2000 metsänomistajaa
Pohjois-Karjalan ja Kainuun alueelta. Puolet 2000 kyselylomakkeesta oli sienestys- ja puolet
marjastuspainotteisia. Kyselyn vastausprosentti oli 48. Tulosten mukaan kyselyn metsänomistajista
valtaosa (64%) piti jokamiehen oikeuksien marjastamista ja sienestämistä toimivana käytäntönä.
Kuitenkin lähes viidennes metsänomistajista oli kokenut jonkinlaisia jokamiehen oikeuksiin ja
paimintaan liittyviä ongelmia omilla metsätiloillaan. Kotitarvepaiminnan rajoittamiseen ei nähty
tarvetta. Sen sijaan organisoitulle kaupalliselle paiminnalle toivottiin rajoitteita, erityisesti paimijan
ollessa ulkomaalainen tai ulkopaikkakuntalainen. Marjan- ja sienpaiminnan hyväksyttävyyttä
voitaisiin parantaa levittämällä tietoa hyvistä paimintakäytännöistä ja luomalla vuoropuhelua
maanomistajien ja marja- ja sienirytysten välille.

Asiasanat: jokamiehen oikeudet, luonnontuotteet, metsien monikäyttö, metsänomistajakysely
Osoitteet: Tahvanainen, Kurttila, Miina & Salo: Luonnonvarakeskus, Joensuu; Hujala: Luonnon-
varakeskus, Vantaa; Väkeväinen: Itä-Suomen yliopisto, Joensuu
Sähköposti veera.tahvanainen@luke.fi
Hyväksytty 1.6.2016
Saatavana <http://www.metla.fi/aikakauskirja/>

I Johdanto

Luonnontuotealaan sisältyy luonnonvaraisiin ja puoliviljeltyihin marjoihin, sieniin, yrtteihin ja erikoisluonnontuotteisiin (esim. mahla ja pakuri) liittyvä yritystoiminta, neuvonta, koulutus ja tutkimus. Toimiala on kasvussa ja kasvun odotetaan jatkuvan myös tulevaisuudessa (Ristioja 2015). Suurimittakaavainen kaupallinen marjanpoiminta, paikallisista käytännöistä poikkeava luonnonvarojen hyödyntäminen ja häiritsevä metsässä liikkuminen sekä jokamiehenoikeuksien tulkinnat ovat nousseet toistuvasti julkiseen keskusteluun (Lehtonen ym. 2007, Tuulentie ja Rantala 2013). Luonnonsienten käytön lisääntyminen saattaa aiheuttaa samanlaisen kehityskulun myös kaupallisen sienestyksen osalta. Sienestyksen aiheuttamat häiriöt ovat erilaisia tai lievempiä kuin marjastuksen, sillä sieniä on mahdollista kerätä samasta metsästä useampia kertoja satokauden aikana.

Kaupallinen marjanpoiminta on valtaosin kohdistunut Itä- ja Pohjois-Suomeen eli alueille, joilla on runsaasti valtion omistamia metsiä. Heikot satokaudet ja luonnontuotteiden kaupallisen hyödyntämisen lisääntyminen saattavat lisätä alan raaka-aineen hankintaa erityisesti eteläisen Suomen yksityismetsistä. Tämä tukee Suomen metsäpoliittisia tavoitteita metsien aktiivisen ja monipuolisen käytön vahvistamiseksi, mutta samalla nousevat esiin omistusoikeuksiin ja hyötymisnäkökulmiin liittyvät ongelmat. Luonnontuotteiden kaupallisen poiminnan hyväksyttävyyden kannalta onkin tärkeää selvittää yksityismetsänomistajien suhtautuminen ja odotukset heidän maillaan tapahtuvaan toimintaan.

Yksityismetsissä, joiden osuus puuntuotannon metsämaasta on 67% (Luonnonvarakeskus 2016), marjastetaan ja sienestetään jokamiehenoikeuksin. Jokamiehenoikeuksien mukaisesti kuka tahansa saa poimia marjoja ja sieniä riippumatta alueen omistuksesta, poiminnan tarkoituksesta tai poimijan taustasta, mikäli ei aiheuta vähäistä suurempaa haittaa tai häiriötä maanomistajalle (mm. Sievänen 2010, Tuunanen ym. 2012). Yksityismetsissä tapahtuvan poiminnan osuutta ei tarkalleen tiedetä, mutta on arvioitu, että noin 64% suomalaisista ulkoilee yksityismailla vähintään kerran vuodessa ja marjastus sekä sienestys ovat yleisimpien harrastuksien jou-

kossa yksityismailla ulkoiltaessa (Silvennoinen ja Sievänen 2011). Erityisesti itäsuomalaiset sienestävät ja marjastavat paljon; noin 50% itäsuomalaisista kotitalouksista poimii sieniä ja 68% marjoja (Sievänen ja Neuvonen 2011). Marjoja ja sieniä kerätään valtaosin kotitalouskäyttöön. Kaupalliseen sienestykseen osallistui noin 1% suomalaisista kotitalouksista (Turtiainen ym. 2012) ja kaupalliseen marjastukseen vajaa 10% suomalaisista (Mikkonen ym. 2007) suomalaisista kotitalouksista.

Suomessa hyödynnetyimpiä metsämarjoja ovat mustikka, puolukka ja suomuurain ja metsäsienistä herkkutatit, rouskut (haapa-, kangas- ja karvarousku), kantarelli ja suppilovahvero (Turtiainen ym. 2012, Maaseutuvirasto 2015). Marjasadosta arvioidaan kerättävän talteen vuosittain noin 10% ja sienisadosta 4–5% (Salo 2002, Turtiainen ym. 2011). Vuonna 2015 metsämarjoja kerättiin arviolta jopa 64,5 milj. kg (Salo 2015) ja vuonna 2011 metsäsieniä kerättiin arviolta 15 milj. kg (Turtiainen ym. 2012). Luonnonmarjojen ja -sienten kauppaantuloa on tilastoitu vuosittain Maaseutuviraston MARSItutkimuksen avulla. Tutkimuksessa ovat mukana alan keskeiset toimijat, eikä se siksi kata esimerkiksi kaikkea marjojen ja sienten suoramyyntiä (Maaseutuvirasto 2015). Tämän tilaston mukaan vuonna 2014 myyntiin päätyi 9 milj. kg metsämarjoja ja 0,5 milj. kg metsäsieniä (Maaseutuvirasto 2015). Kun sato on runsas, määrät ovat huomattavasti suurempia.

Luonnonmarjoista maksettava poimijatulo oli vuonna 2014 yhteensä 14,9 milj. € ja luonnonsienistä maksettava 1,2 milj. € (Maaseutuvirasto 2015). Luonnonmarjojen poimijatulosta yhteensä 44% maksettiin Oulu-Kainuun sekä Itä-Suomen alueella ja vastaavasti luonnonsienten poimijatulosta 71% (Maaseutuvirasto 2015). Myyntiin poimituista metsämarjoista koko maassa suurimman osan (noin 80%) poimivat ulkomaalaiset poimijat, mutta kotimaiset poimijat keräsivät lähes kaikki myyntiin poimitut metsäsienet (Maaseutuvirasto 2015). Marjoja ja sieniä on poimittu vientiin Suomessa jo ainakin 1800-luvun lopusta saakka ja samoin aikoihin (vuonna 1888) marjastus ja sienestys päätettiin rikoslain mukaan sallia ilman maanomistajan lupaa (La Mela 2014). Satunnaisella myyntiin poiminnalla on Suomessa pitkä historia, mutta organisoitu poiminta alkoi varsinaisesti ensimmäisten thaimaalais-

ten poimijoiden saavuttua Suomeen vuonna 2005 (Lacuna-Richman 2010, Rantanen ja Valkonen 2011, Peltola 2013). Kaupallinen marjanpoiminta on lisääntynyt ja muuttunut organisoidummaksi. Organisoitu kaupallinen poiminta tarkoittaa poimintaa järjestäytyneesti teolliseen käyttöön ja satunnainen kaupallinen poiminta tarkoittaa yksittäisten poimijoiden ajoittaista myyntiin poimintaa.

Erityisesti organisoidusta poiminnasta on aiheutunut konflikteja metsänomistajien ja muiden poimijoiden ja luonnossa liikkujien välille (mm. Lehtonen ym. 2007, Viljanen ja Rautiainen 2007, Rämö ym. 2013, Tuulentie ja Rantala 2013). Esille nousseita ongelmia ovat olleet muun muassa roskaaminen, luvaton tulenteko, autojen häiritsevä pysäköinti ja liikkuminen liian lähellä asutusta (Lehtonen ym. 2007, Viljanen ja Rautiainen 2007). Marjojen poimintaan liittyvien kiistojen myötä on käyty keskustelua jokamiehenoikeuksien rajoittamistarpeesta (Sisäasiainministeriö 2007, Viljanen ja Rautiainen 2007, Tuulentie ja Rantala 2013, Peltola ym. 2014). Tilanne on ollut vastaavanlainen myös Ruotsissa (Bengtsson 2004, Sténs ja Sandström 2013, 2014). Jokamiehenoikeuksia ja niihin liittyviä haasteita yritystoiminnassa on pohdittu myös luontomatkailun yhteydessä (Kaltenborn ym. 2001, Fredman ja Tyrväinen 2010, Matilainen ja Lähdesmäki 2014). Jokamiehenoikeuksien toimivuutta ja kaupallisen marjanpoiminnan aiheuttamia ongelmia on tutkittu, mutta metsänomistajien mielipiteitä yksityismetsissä tapahtuvasta, yhä organisoidummaksi muuttuneesta, marjastuksesta ja sienestyksestä ei ole tehty kattavaa selvitystä.

Luonnontuotteiden poiminnan hyväksyttävyyttä voitaisiin parantaa yhteisten poimintasääntöjen avulla. Peltolan ym. (2014) tutkimuksessa selvitetiin sosiaalista toimilupaa kaupalliselle marjanpoiminnalle Suomessa. Tutkimuksen mukaan poiminnan hyväksyttävyyttä oli sitä alhaisempaa mitä etäisempiä poimijat olivat ja mitä intensiivisempiä poimintamuodot olivat. Myös katalonialaiset metsänomistajat hyväksyivät mieluummin paikalliset kuin muualta tulevat poimijat (Górriz-Mifsud ym. 2015). Paikallisten otaksuttiin tuntevan ja noudattavan ”hyvänä” pidettyjä perinteisiä poimintatapoja ja yhteisön sosiaalista koodistoa todennäköisemmin kuin ulkopaikkakuntalaisten (Górriz-Mifsud ym. 2015). Ostromin ym. (1999) mukaan tämä johtuu

paikallisesta tapaoikeudesta ja ajatuksesta, että yhteishyödykkeiden (common pool resources) kestävä käyttö pystytään edistämään yhteisesti sovitujen sääntöjen avulla. Peltola ym. (2014) epäilivät, että osa metsänomistajista näkee organisoidun kaupallisen poiminnan jokamiehenoikeuden väärinkäytönä. Kestävän poiminnan uhkana näyttäisi olevan pelko siitä, että osa käyttäisi resursseja epäilemättä. Ilmiö tunnetaan Hardinin (1968) esittämänä yhteishyödykkeiden tragediana.

Ympäristöministeriön teettämän selvityksen mukaan 95 % maanomistajista oli vähintään melko tyytyväisiä jokamiehenoikeuksiin (Viljanen ja Rautiainen 2007). Noin viidennes maanomistajista halusi valtakunnallisen luonnon virkistyskäytöselvityksen (LVVI 2) mukaan rajoittaa vapaata liikkumista ja keräilyä yksityismailla (Sievänen ja Neuvonen 2011). Lehtosen ym. (2007) mukaan neljännes metsänomistajista koki jokamiehenoikeudet ongelmallisena. Peltolan ym. (2014) tutkimuksessa tarkasteltiin pohjoissuomalaisen luonto- ja maataloustapahtumien kävijöistä valikoituneiden vastaajien näkemyksiä marjanpoiminnan eri muodoista. Tulosten mukaan suurin osa vastaajista halusi ulkomaalaisten marjanpoimijoiden organisointua poimintaa rajoitettavan jollakin tavoin. Halu rajoittaa poimintaa vaihteli poimijan ja poimintatarkoituksen mukaan. Näiden tutkimusten perusteella jokamiehenoikeuksiin ollaan periaatteessa tyytyväisiä, mutta käytännössä niitä kuitenkin haluttaisiin rajoittaa tai niiden tulkintaa tai kattavuutta täsmentää.

Jokamiehenoikeuksien laajassa hyväksyttävyydessä ja toisaalta halussa rajoittaa organisointua kaupallista marjastusta havaitaan samoja piirteitä kuin esimerkiksi tuulivoimahankkeiden toteutuksessa. Kyse on Bellin ym. (2005) mukaan sosiaalisesta kuilusta, millä tarkoitetaan sitä, että vaikka yleisellä tasolla asian (tuulivoiman) hyväksyttävyyttä olisi korkealla tasolla, käytännön tilanteiden (tuulivoimalapuiston rakentaminen) toteutuksessa kannatus on vähäistä. Sosiaaliselle kuilulle on usein erilaisia syitä. Toimenpiteitä hyväksyttävyyden parantamiseksi voidaan esittää vasta, kun ongelmat tunnustetaan (Bell ym. 2005, 2013).

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää (1) kuinka toimivana käytäntönä yksityismetsissä jokamiehenoikeuksin tapahtuvaa marjojen ja sienten poimintaa pidetään sekä (2) tulisiko poimintaa rajoittaa julki-

sen vallan asettamalla rajoitteilla tai metsänomistajan oman määräämisoikeuden kautta. Lisäksi tutkimuksen avulla haluttiin selvittää mitkä tekijät vaikuttivat metsänomistajien marjojen ja sienten poimintaan liittyviin mielipiteisiin. Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena. Tulosten avulla pyrittiin arvioimaan sosiaalisesti hyväksyttäviä rajoja ja ehtoja yksityismailla tapahtuvalle marjastukselle ja sienestykselle. Lopuksi pohdittiin keinoja hyväksyttävyyden parantamiseksi.

2 Aineisto ja menetelmät

2.1 Otos

Tutkimuksen otos koostui 2000 yksityisestä metsänomistajasta, jotka omistivat metsätilan Pohjois-Karjalassa tai Kainuussa. Oskoko oli sama kuin valtakunnallisessa Metsänomistaja 2010 -tutkimuksessa (Hänninen ym. 2011) vastaavilla alueilla, ja sen ennakoitiin tuottavan tämän tutkimuksen tarpeisiin riittävän, eli suuruusluokkaa 500 olevan, määrän vastauksia kummaltakin alueelta. Metsänomistajien tila- ja yhteystiedot saatiin tutkimusta varten Suomen metsäkeskuksen metsätietojärjestelmästä. Otokseen valittiin vain metsänomistajia, joiden metsätila oli kooltaan vähintään kolme hehtaaria. Otokseen valittiin systemaattisesti eri kokoluokan metsätiloja niin, että molempien maakuntien metsätilat järjestettiin erikseen suuruusjärjestykseen tilakoon mukaan ja joka n :s tila poimittiin otokseen. Poimintaväli n valittiin niin, että otoskooksi saatiin 1000 metsätilaa Pohjois-Karjalasta ja 1000 metsätilaa Kainuusta. Puolet tutkimuksen kyselylomakkeista oli sienestys- ja puolet marjastuspainotteisia. Sienestys- ja marjastuspainotteiset kyselylomakkeet lähetettiin satunnaisesti puolelle otokseen valituista metsänomistajista siten, että Pohjois-Karjalaan ja Kainuuseen meni sama määrä marjastus- ja sienestyspainotteisia kyselylomakkeita (kumpiakin 500 kappaletta per alue).

2.2 Aineiston hankinta

Kysely toteutettiin neljäosaisella kyselylomakkeella, jossa ainoastaan toisen osan kysymykset erosivat kahden osaotoksen (marjastus- ja sienestyspainotteisuus) välillä. Kyselylomakkeet lähetettiin metsänomistajille vuoden 2015 tammikuun alussa ja muistutuksena uudestaan kuukautta myöhemmin, niille jotka eivät vielä olleet vastanneet kyselyyn.

Kyselylomakkeen ensimmäisessä osassa kysyttiin vastaajan taustatiedot, kuten syntymävuosi, sukupuoli, koulutustausta, ammattiasema ja tuloluokka. Metsänomistukseen liittyen kysyttiin metsätilojen yhteispinta-alaa, sijaintikuntaa, etäisyyttä taajamasta ja vakituisesta asuinpaikasta, mökin tai muun vapaa-ajan asunnon sijaintia tilalla sekä tilan omistusstatusta ja -historiaa. Lisäksi selvitetiin metsänomistuksen merkitystä vastaajalle, tilan marja- ja sienisatoja sekä käyttöä marjastukseen ja sienestykseen vastausvaihtoehtojen avulla.

Toisen osan kysymykset käsittelivät jokamiehenoikeuksia joko marjastuksen tai sienestyksen näkökulmasta. Metsänomistajaa pyydettiin arvioimaan likert-asteikon avulla jokamiehenoikeuksien toimivuutta, poiminnan piirteiden häiritsevyyttä, keinoja parantaa poiminnan hyväksyttävyyttä, halua rajoittaa poimintaa tilallaan ja poiminnan rajoittamistarvetta julkisen vallan toimesta poimijaryhmittäin. Poimintaan liittyviä ongelmia ja hyviä poimintakäytäntöjä kysyttiin avoimilla kysymyksillä.

Kyselylomakkeen kolmannessa osiossa selvitetiin monivalintakysymysten avulla metsänomistajan halukkuutta osallistua palvelutuotantoon ja näkemyksiä luonnontuotesektorin mahdollisuuksista. Suomen mahdollisuuksia, haasteita ja mahdollisia asiakkaita luontomatkailussa pyydettiin listaamaan avoimissa kysymyksissä.

Neljännän osan kysymysten avulla kartoitettiin vastaajan marjastukseen ja sienestykseen liittyviä taustatietoja. Vastaajan kotitalouden lajikohtaisia marjastus- ja sienestysmääriä myyntiin ja omaan käyttöön kysyttiin rajatuin avoimin kysymyksen. Lisäksi metsänomistajaa pyydettiin arvioimaan kuinka suuri osuus kotitalouden marjoista ja sienistä poimitaan omalta metsätilalta, marjastaako ja sienestäkö metsänomistaja itse sekä mikä on marjastuksen ja sienestyksen merkitys vastaajan kotitaloudelle.

2.3 Katoanalyysi

Katohaastattelut (n = 60) toteutettiin puhelinkyselyllä toukokuussa. Katohaastattelujen tarkoituksena oli arvioida kyselyyn vastaamattomien ja vastanneiden vastaajien edustavuutta 2000 metsätilan otoksessa vertaamalla katohaastateltujen taustatietoja vastaajien taustatietoihin (Alkula ym. 1994). Katohaastattelujen metsänomistajista puolet oli pohjoiskarjalaisia ja puolet kainuulaisia metsänomistajia sekä puolet sieni- ja puolet marjakyselyn saaneita. Näihin neljään osaotokseen kuuluvat metsänomistajat valittiin satunnaisesti vastaamattomien metsänomistajien joukosta.

2.4 Menetelmät

Postikyselyn vastaukset tallennettiin Excel-tiedostoon ja tilastolliset analyysit toteutettiin SPSS-ohjelmalla. Marja- ja sienikyselyn aineistot yhdistettiin ja erot raportoitiin, mikäli vastaukset erosivat tilastollisesti merkitsevästi toisistaan χ^2 -testin mukaan 5 % riskitasolla ($p < 0,05$). Lisäksi aineistosta laskettiin keskilukuja ja osuuksia. Avointen kysymysten vastaukset analysoitiin kvalitatiivisesti koodaamalla merkitykselliseksi tunnistettuja vastaussisältöjä luokkiin ja ryhmittelemällä luokkia yleisimmiksi teemoiksi. Avoimista vastauksista tunnistettuja teemoja hyödynnettiin tilasto-analyysin tuloksien tulkinnassa.

Tarkastellut taustamuuttajat olivat sosiodemografisia tekijöitä, marjastus- ja sienestysaktiivisuuteen liittyviä tekijöitä tai metsätilaan liittyviä tekijöitä. Jokamiehen oikeuksien rajoittamistarvetta marjastuksen ja sienestyksen osalta analysoitiin taustamuuttujittain ristiintaulukoimalla ja testaamalla erot χ^2 -testillä. Erot marjastukseen ja sienestykseen liittyvissä mielipiteissä raportoitiin, mikäli ne olivat tilastollisesti merkitseviä viiden prosentin riskitasolla ($p < 0,05$). Katohaastattelujen lisäksi kyselyyn vastanneiden edustavuutta arvioitiin ja testattiin (χ^2 -testi) vertaamalla heidän profiliaan Suomalainen metsänomistaja 2010 -tutkimuksen profiiliin suomalaisista metsänomistajista (Hänninen ym. 2011).

2.5 Aineiston kuvaus ja edustavuus

Kyselyyn vastasi 953 metsänomistajaa. Alkuperäisestä 2000 vastaajan otannasta poistettiin 23 vastauslomaketta, jotka palautuivat postin kautta, olivat menneet väärille henkilöille tai henkilöille, jotka eivät enää omistaneet metsää. Tutkimuksen lopullinen otoskoko oli 1977 ja lopullinen vastausprosentti oli 48. Vastaukset jakautuivat lähes puoliksi marjastus- (51 %) ja sienestyspainotteisiin (49 %) vastauksiin. Noin puolet vastaajista omisti metsää Pohjois-Karjalassa (51 %) ja noin puolet Kainuussa (49 %).

Katohaastattelujen perusteella yleisimmät syyt vastaamatta jättämiselle olivat kyselyn unohtaminen (32 %), syytä tai kyselyä ei muistettu (28 %) ja kyselyyn ei jaksettu vastata tai sitä ei pidetty kiinnostavana (22 %). Osalla haastatelluista sairaustapaus tai kuolema perheessä esti vastaamisen (10 %) ja loput pitivät lomaketta liian vaikeana tai pitkänä tai kiire esti vastaamisen.

2.5.1 Metsänomistajien taustatiedot

Kyselyyn vastanneista 30 % oli naisia, mikä on enemmän kuin Suomalainen metsänomistaja 2010 -tutkimuksessa (taulukko 1, Hänninen ym. 2011) mutta vähemmän kuin Paajan (2015) tutkimuksessa, jossa naisten osuus suomalaisista metsänomistajista oli 38 %. Vastaajien keski-ikä oli 62,5 vuotta, mikä ylittää suomalaisten metsänomistajien keski-ikä. Myös katohaastatteluista kävi ilmi, että nuoremmat metsänomistajat olivat jättäneet vastaamatta kyselyyn. Maatalousyrittäjien määrä oli tässä tutkimuksessa pienempi sekä vastaavasti eläkeläisten osuus suurempi kuin Suomessa keskimäärin.

Perheomistus ja yhtymänä omistaminen oli yleisempää Suomalainen metsänomistaja 2010 -kyselyssä ja katohaastatteluissa kuin tässä kyselyssä. Metsänomistajien, joilla ei ollut tilallaan vapaa-ajan asuntoa tai vakituista asuntoa osuus oli kyselyssä samaa luokkaa (29 %) kuin Suomalainen metsänomistaja 2010 -kyselyssäkin (30 %) ($\chi^2(1)=0,60$, $p=0,44$). Kyselyn vastaajista useammalla oli vapaa-ajan asunto metsätalallaan (48 %) kuin Suomalainen metsänomistaja 2010 -kyselyyn vastanneista (31 %) ($\chi^2(1)=109,24$, $p < 0,01$) ja vastaavasti tilallaan vaki-

Taulukko 1. Metsänomistajiin ja metsänomistukseen liittyvät taustatiedot kyselyyn vastanneiden ja katohaastateltujen joukossa sekä Suomalainen metsänomistaja 2010 -tutkimuksessa. Metsänomistajakyselyn vastaajien taustatietoja on verrattu katohaastateltujen ja Suomalainen metsänomistaja 2010-kyselyn vastaajien taustatietoihin χ^2 -testillä. Metsänomistajakysely $n = 921-943$, katohaastattelu $n = 60$, Suomalainen metsänomistaja 2010 -kysely $n = 5673-6300$ (Hänninen ym. 2011).

	Metsänomistajakysely		Suomalainen metsänomistaja 2010
	Vastaajat %	Katohaastattelu %	%
Sukupuoli		$\chi^2(1) = 0,02, p = 0,90$	$\chi^2(1) = 11,5, p < 0,01$
Nainen	30,1	28,3	24,9
Mies	69,9	68,3	75,1
Ikäluokka		$\chi^2(2) = 3,03, p = 0,22$	$\chi^2(2) = 15,23, p < 0,01$
Alle 40 vuotta	4,7	8,5	6,0
40–59 vuotta	31,5	37,3	36,9
60 vuotta tai yli	63,8	54,2	57,1
Ammattiasema		$\chi^2(4) = 4,26, p = 0,37$	$\chi^2(4) = 90,46, p < 0,01$
Työssäkäyvä	31,7	32,1	31,1
Maatalousyrittäjä	5,1	11,3	12,4
Muu itsenäinen yrittäjä	5,1	3,8	6,8
Eläkeläinen	52,3	49,1	47,1
Muu	5,8	3,8	2,5
Metsätilan omistus		$\chi^2(2) = 11,19, p < 0,01$	$\chi^2(2) = 13,80, p < 0,01$
Perheomistus	69,8	90,0	75,5
Yhtymän muodossa	17,2	5,0	13,0
Tila on kuolinpesä	13,0	5,0	11,5

tuisesti asuvia oli vähemmän (30 %) kuin Suomessa keskimäärin (48 %) ($\chi^2(1) = 97,22, p < 0,01$). Noin puolet vastaajista oli saanut metsätilansa perintönä ja viidennes sukupolvenvaihdoksen kautta Vastaajien omistama metsämaan kokonaispinta-ala kohteena olleessa maakunnassa oli keskimäärin 54 ha. Matka metsätilalta lähimpään taajamaan oli keskimäärin noin 20 km.

Metsänomistuksessa tärkeimpinä tekijöinä pidettiin kotitarvepuun saamista, kotitarvemarjastusta ja -sienestystä sekä hakkuutuloja. Alle 50-vuotiaat metsänomistajat pitivät hakkuutuloja kotitarvemarjastusta ja -sienestystä tärkeämpänä, mutta vanhemmille metsänomistajille kotitarvemarjastus ja -sienestys olivat tärkeämpiä.

2.5.2 Marjastus ja sienestys metsätiloilla

Kainuulaisista ja pohjoiskarjalaisista metsänomistajista 79 % arvioi omia metsätilojaan käytettävän marjastamiseen vuosittain vähintään jossain määrin ja vastaavasti 67 % sienestyskseen (taulukko 2). Met-

sänomistajat arvioivat tilojensa marjasadot pääosin hyväksi ja sienisadot niukoiksi. Metsänomistajien kotitalouksista 92 % marjasti ja 70 % sienesti. Kotitalouksista yhteensä 12 % poimi marjoja tai sieniä myyntiin. Marjojen kaupallista poimintaa harjoitti 10 %, sienten kaupallista poimintaa 4 % ja molempien 2 % vastaajista. Omia metsätiloja käytettiin melko runsaasti marjojen ja sienten poimintaan, sillä 42 % keräsi vähintään 50 % keräämistään marjoista ja 38 % keräsi vähintään 50 % keräämistään sienistä omilta tiloiltaan.

Hyväsaatoisiksi ja erittäin runsassatoisiksi metsänsä arvioineet metsänomistajat olivat havainneet enemmän poimijoita metsätiloillaan ja heistä useampi poimi marjoja ja sieniä itse omalta metsätilaltaan. Metsänomistajista 89 % osallistui henkilökohtaisesti marjastamiseen, 66 % sienestämiseen ja 9 % ei osallistunut kumpaankaan (taulukko 3). Katohaastattelussa oli kyselyyn vastanneita enemmän metsänomistajia, jotka eivät osallistuneet henkilökohtaisesti poimintaan. Marjoista eniten poimittiin puolukkaa ja mustikkaa; sienistä rouskuja, herkkutatteja ja kantarelleja. Kainuulaiset metsänomista-

Taulukko 2. Metsänomistajan arvio metsätilan marja- ja sienisadoista sekä metsätilan käytöstä poimintaan (n = 881–927).

Metsätilan...	Marjat %	Sienet %
Satotiedot		
Erittäin runsassatoiset	9,0	5,8
Hyväsatot	46,9	35,8
Niukkasatoiset	38,8	48,0
En osaa sanoa	5,3	10,4
Poimijoiden määrä		
Runsaasti (kymmeniä poimijoita)	13,3	5,9
Jossain määrin (yksittäisiä poimijoita)	65,7	60,9
Ei lainkaan (ei juuri poimijoita)	16,1	22,9
En osaa sanoa	5,0	10,2

Taulukko 3. Metsänomistajan henkilökohtainen sienestys- ja marjastusaktiivisuus. Metsänomistajakyselyn vastaajien ja katohaastateltujen marjastus- ja sienestysaktiivisuutta on verrattu χ^2 -testillä. Metsänomistajakysely n = 912, katohaastattelu n = 60.

Osallistuu itse poimintaan	Kyselyn vastaajat, %	Katohaastattelu, %	χ^2 , p-arvo
Marjojen	88,8	70,0	$\chi^2(1) = 18,42$, p < 0,01
Sienten	66,4	45,0	$\chi^2(1) = 11,40$, p < 0,01
Ei kummankaan	8,6	26,7	$\chi^2(1) = 23,50$, p < 0,01

jat marjastivat enemmän ja suurempia määriä kuin pohjoiskarjalaiset, varsinkin myyntiin. Pohjoiskarjalaiset metsänomistajat keräsivät enemmän vadelmaa ja sieniä kuin kainuulaiset.

3 Tulokset

3.1 Jokamiehen oikeudet marjan- ja sienepoiminnassa

3.1.1 Jokamiehen oikeuksien toimivuus

Jokamiehen oikeuksien marjastamista tai sienestämistä piti vähintään melko toimivana käytäntönä 64 % ja melko tai erittäin huonona noin 11 % vastaajista (taulukko 4). Jokamiehen oikeuksiin liittyviä ongelmia joko marjastuksen tai sienestyksen osalta oli kokenut 18 % vastaajista ja kilpailua oman metsätilallaan

Taulukko 4. Metsänomistajien mielipide jokamiehen oikeuksien marjastamisesta ja sienestämisestä sekä siinä koetuista ongelmista ja kilpailusta omalla metsätilalla.

On kokenut metsätilallaan	n	%
jokamiehen oikeudet marjastamisessa tai sienestämisessä		
erittäin huonoksi	934	3,7
melko huonoksi		7,7
osin hyväksi osin huonoksi		24,3
melko hyväksi		38,7
erittäin hyväksi		25,6
ongelmia		
marjastuksen osalta	479	20,7
sienestyksen osalta	452	14,4
kilpailua		
marjoista	918	27,6
sienistä	878	18,1

lansa marja- tai sienisadoista 29 % vastaajista. Marjastuksessa koettiin enemmän ongelmia ja kilpailua kuin sienestyksessä.

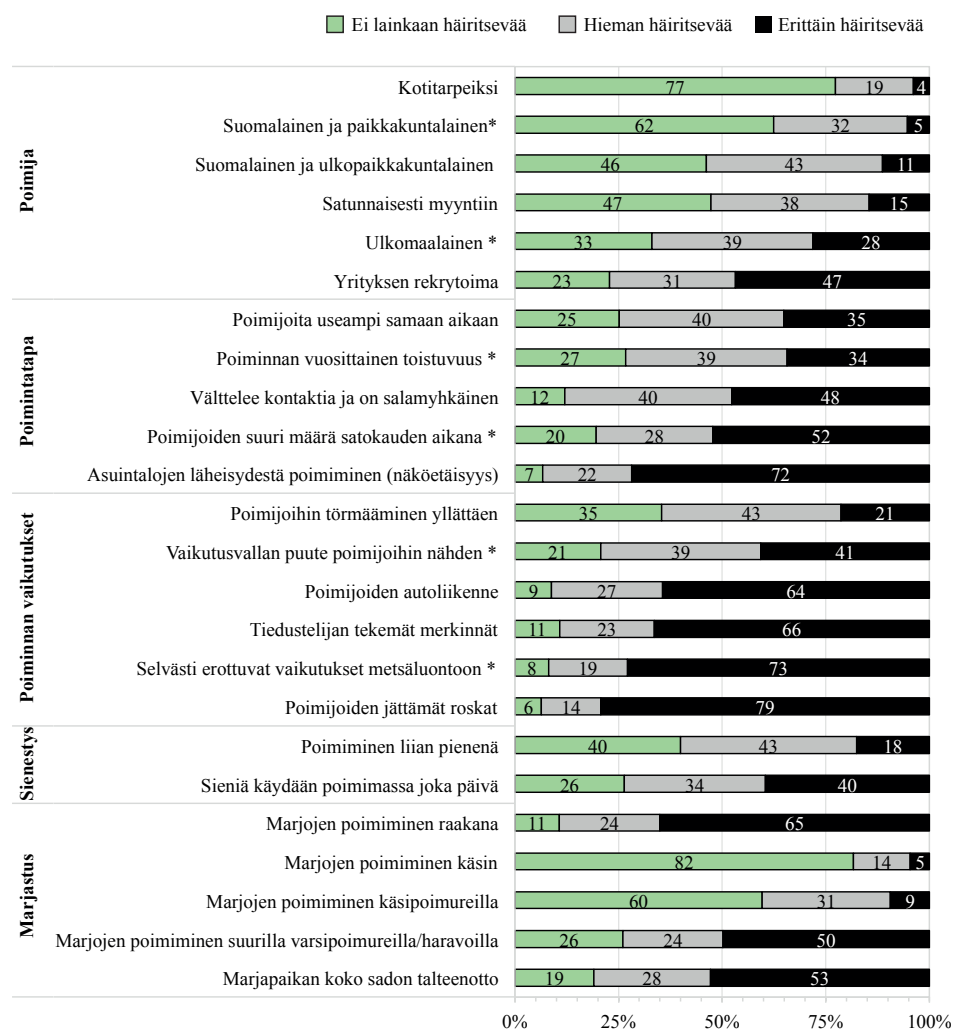
Kilpailua kokeneet metsänomistajat poimivat keskimääräistä suurempia määriä marjoja ja sieniä, poimivat marjoja ja sieniä yleisemmin myyntiin ja hyödynsivät etupäässä oman metsätilansa satoja. Metsänomistajista, jotka olivat kokeneet kilpailua, 40 % oli kohdannut poimintaan liittyviä ongelmia omalla metsätilallaan. Kilpailua kokeneista 43 % piti jokamiehen oikeuksia vähintään melko hyvänä käytäntönä. Vanhemmat metsänomistajat olivat kokeneet keskimääräistä enemmän kilpailua metsätilallaan. Kainuulaiset metsänomistajat olivat kokeneet kilpailua jonkin verran pohjoiskarjalaisia metsänomistajia enemmän.

3.1.2 Marjan- ja sienepoimintaan liittyvät ongelmat ja hyvät käytännöt

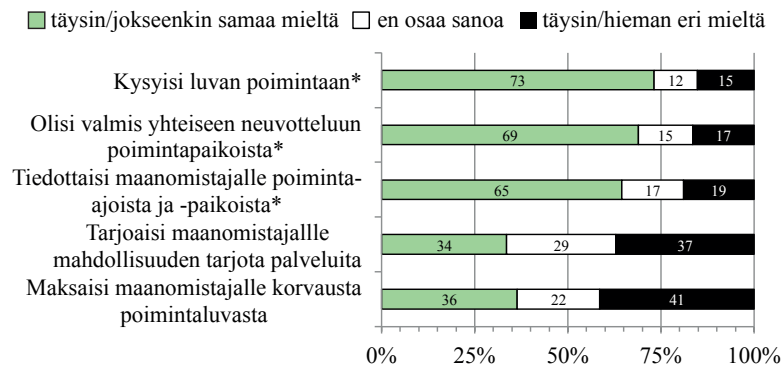
Metsänomistajien tilallaan kokemat ongelmat liittyivät vastaajien avointen vastausten mukaan useimmiten kotirauhan häirintään ja metsänomistajan omaisuuden loukkauksiin (taulukko 5). Koettuja ongelmia olivat esimerkiksi yksityisteiden tai polttopuiden luvaton käyttö sekä taimien talleminen. Myös roskaaminen ja liikenteeseen liittyvät ongelmat nousivat esille. Osa koki ongelmana kilpailun ja muut poimijat metsätilallaan. Avoimissa kysy-

Taulukko 5. Metsänomistajien kokemat ongelmat ja ehdottamat hyvät poimintakäytännöt, joita marjastaessa ja sienestäessä tulisi noudattaa. Avoimet vastaukset on luokiteltu ja %-osuudet laskettu kaikista kyselyn vastaajista n = 953.

Ongelmat	%	Hyvät käytännöt	%
Kotirauhan häiriöt	6,4	Kotirauhan huomioiminen	37,5
Metsänomistajan omaisuuden loukkaukset	6,1	Sääntöjen ja metsänomistajan kunnioittaminen	10,7
Roskaaminen	3,6	Siisteys	40,6
Liikenteen aiheuttamat ongelmat	3,0	Huomaavaisesti liikkuminen	22,1
Kilpailu marjoista ja sienistä	2,6	Poimintasäännöt poimijan mukaan	6,6
Intensiivinen poimintatapa	1,7	Poimintatavat ja -välineistö	25,4
Poimijoiden huono käytös	1,5	Hyvä käytös	16,8
Haitta luonnolle ja ympäristölle	0,5	Huomioi luonnon ja eläimet	31,7

Kuva 1. Metsänomistajien arviot marjastuksen ja sienestyksen ominaisuuksien häiritsevyydestä. 1 = ei lainkaan häiritsevää, 2 = hieman häiritsevää, 3 = erittäin häiritsevää. Marjastus- ja sienestyskyselyn vastaajien mielipiteitä on verrattu χ^2 -testillä; * = ominaisuus koetaan marjastuksessa häiritsevämmäksi kuin sienestyksessä ($p < 0,05$). Marjastuskysely n = 447–465, sienestyskysely n = 106–447.

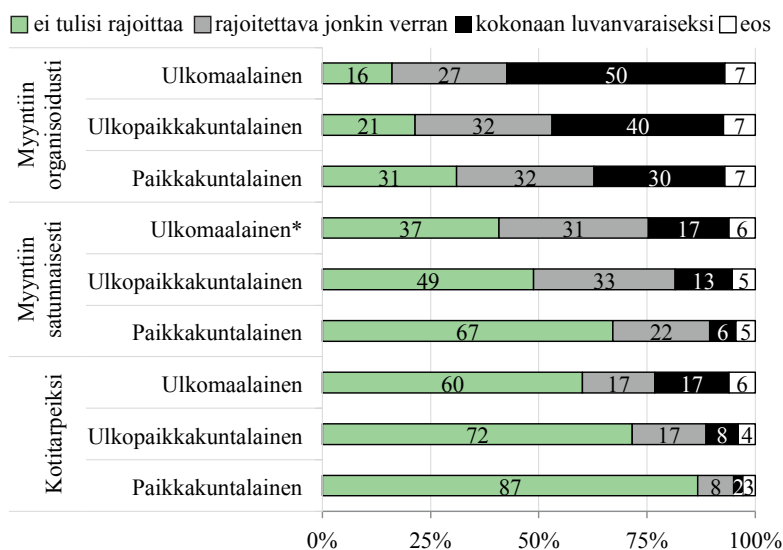
Kuva 2. Metsänomistajien arviot siitä, kuinka hyvin seuraavat toimenpiteet tekisivät kaupallisesta marjojen tai sienten poiminnasta vähemmän häiritsevää Marjastus- ja sienestyskyselyn vastaajien mielipiteitä on verrattu χ^2 -testillä; * = toimenpide koetaan sienestyksessä toimivammaksi kuin marjastuksessa ($p < 0,05$). Marjastuskysely $n = 455-471$, sienestyskysely $n = 438-450$, yhteensä $n = 894-921$.

myksissä metsänomistajat listasivat tärkeimpinä marjan- ja sienenpoiminnassa muistettavina hyvinä tapoina siisteyden sekä kotirauhan, eläinten ja luonnon huomioimisen. Poiminnan suhteen toivottiin esimerkiksi, ettei marjoja poimittaisi raakoina eikä poimintavälineistä vahingoitaisi varpuja.

Metsänomistajia pyydettiin kyselyssä arvioimaan erilaisten marjastukseen ja sienestykseen liittyvien ominaisuuksien häiritsevyyttä, mikäli he kohtaisivat niitä omilla tiloillaan. Kaikkein häiritsevimpinä marjastuksen ja sienestyksen piirteinä koettiin poimijoiden jättämät roskat, talojen läheltä poimiminen, selvästi erottuvat vaikutukset metsäluontoon, poimijoiden autoliikenne ja marja- ja sienipaikkatiedustelijan tekemät merkinnät luontoon (kuva 1). Sienestyksessä häiritsevyys oli hieman vähäisempää kuin marjastuksessa, poimijan ollessa suomalainen ja paikkakuntalainen ($\chi^2(2) = 11,04$, $p < 0,01$) tai ulkomaalainen ($\chi^2(2) = 7,52$, $p = 0,02$). Poimintatavoista sienestyksen osalta poiminnan vuosittainen toistuvuus ($\chi^2(2) = 18,29$, $p < 0,01$) ja poimijoiden suuri määrä satokaudella ($\chi^2(2) = 22,15$, $p < 0,01$) koettiin vähemmän häiritseväksi kuin marjastuksen osalta. Myös vaikutusvallan puute poimijoihin nähden ($\chi^2(2) = 6,56$, $p = 0,04$) ja poiminnan selvästi erottuvat vaikutukset metsäluontoon ($\chi^2(2) = 11,42$, $p < 0,01$) koettiin marjastuksen osalta häiritsevämpänä kuin sienestyksen. Marjojen poimintaa raakana ja marjapaikan koko sadon talteenottoa kerralla pi-

dettiin häiritsevänä. Varrellisella poimurilla tai haravalla marjastusta pidettiin käsin tai käsipoimurilla poimintaa häiritsevämpänä. Liian pienten sienten poimintaa tai päivittäistä poimintaa samalla sienipaikalla pidettiin myös melko häiritsevänä.

Metsänomistajat arvioivat seuraavat kaupallisen poiminnan hyväksyttävyyttä parantavat keinot toimivimmiksi: luvan kysyminen poimintaan (73 %), poimintapaikoista neuvottelemine metsänomistajan kanssa (69 %) ja poiminta-ajoista ja -paikoista ilmoittaminen etukäteen maanomistajille (65 %) (kuva 2). Marjastuskyselyn vastaajat arvioivat luvan kysymisen poimintaan ($\chi^2(2) = 13,04$, $p < 0,01$) ja yhteinen neuvottelu metsänomistajan kanssa ($\chi^2(2) = 11,16$, $p < 0,01$) aavistuksen vähemmän toimiviksi verrattuna sienestyskyselyyn vastanneisiin. Sienestyskyselyn vastaajat puolestaan vastasivat useammin ”en osaa sanoa” (poiminta-ajoista ja -paikoista tiedottaminen ($\chi^2(2) = 9,32$, $p < 0,01$), luvan kysyminen poimintaan ja yhteinen neuvottelu poimintapaikoista).

Kuva 3. Metsänomistajien mielipide marjojen ja sienien poiminnan rajoittamisesta julkisen vallan toimesta. Marjastus- ja sienestyskyselyn vastaajien mielipiteitä on verrattu χ^2 -testillä; * = julkisen vallan halutaan rajoittavan enemmän marjastusta kuin sienestystä ($p < 0,05$). Marjastuskysely $n = 449-462$, sienestyskysely $n = 433-448$, yhteensä $n = 885-908$.

3.2 Jokamiehen oikeuksien rajoittaminen marjastuksessa ja sienestyksessä

3.2.1 Julkisen vallan asettamat rajoitukset

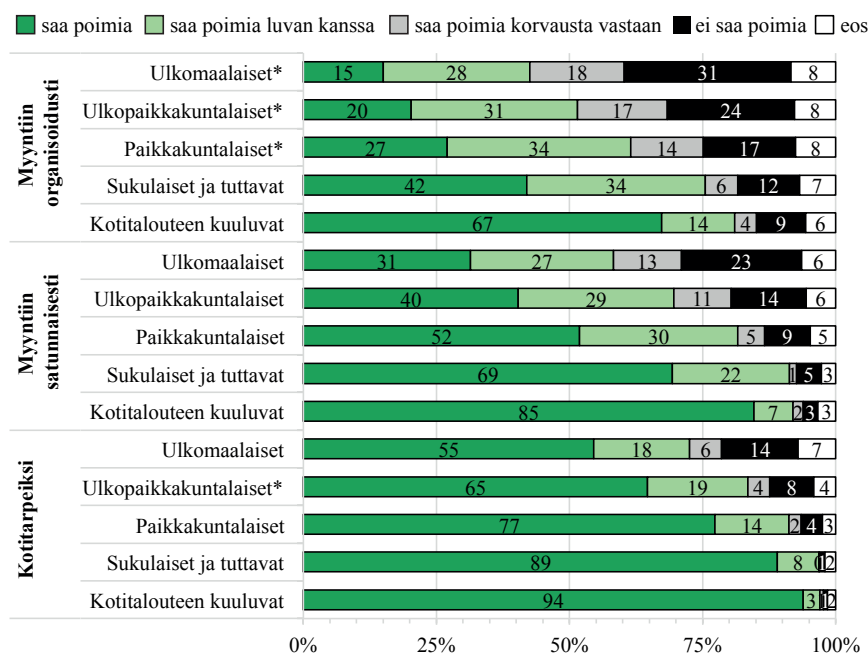
Metsänomistajat toivoivat julkisen vallan rajoittavan erityisesti organisoidua marjan- ja sienienpoimintaa (kuva 3). Mitä intensiivisempää poiminnan luonne oli, sitä enemmän toivottiin julkisen vallan rajoittavan sitä. Lisäksi, mitä vieraampi poimija metsänomistajalle oli, sitä enemmän toivottiin poimintaa rajoitettavan. Organisoituun poimintaan toivottiin rajoituksia poimijaryhmästä riippumatta. Puolet metsänomistajista haluaisi, että julkinen valta asettaisi organisoidun kaupallisen poiminnan kokonaan luvanvaraiseksi, jos poimija on ulkomaalainen. Metsänomistajista 62 % halusi rajoittaa paikkakuntalaisten organisoidua poimintaa vähintään jonkin verran. Myös satunnaiselle myyntiin poiminnalle haluttiin rajoituksia, erityisesti ulkopaikkakuntalaisille poimijoille. Metsänomistajista 17 % haluaisi, että satunnainen myyntiin poiminta asetettaisiin kokonaan luvanvaraiseksi ulkomaalaisilta. Valtaosa metsänomistajista (60–87 %) ei halunnut julkisen vallan

rajoittavan kotitarvepoimintaa poimijan taustasta riippumatta.

Sienestyskyselyyn vastanneiden mielipide erosi marjastuskyselyyn vastanneihin verrattuna, kysyttäessä ulkomaalaisten satunnaisesta myyntiin poiminnasta ($\chi^2(3) = 8,49$, $p = 0,04$). Metsänomistajat, jotka olivat kokeneet kilpailua tai ongelmia poimintaan liittyen tai poimivat yli 50 % marjoista tai sienistä tilaltaan, halusivat rajoitteita jokamiehen oikeuksin poiminnalle useammin kuin muut metsänomistajat. Vapaa-ajan asunnon metsätalallaan omistavat vastaajat halusivat rajoituksia satunnaiselle myyntiin poiminnalle ja ulkopaikkakuntalaisten organisoidulle kaupalliselle poiminnalle muita vastaajia useammin. Kainuulaiset metsänomistajat halusivat julkisen vallan rajoittavan ulkomaalaisten kaupallista poimintaa vähemmän kuin pohjoiskarjalaiset metsänomistajat.

3.2.2 Metsänomistajan oma oikeus rajoittaa poimintaa

Metsänomistajien mielestä heillä tulisi olla oikeus rajata omalla metsätalallaan olevia marja- tai sie-

Kuva 4. Metsänomistajien asettamat ehdot marjastukselle ja sienestykselle omalla metsätalalla poimintatarkoitusten ja poimijaryhmien mukaan eroteltuna. Marjastus- ja sienestyskyselyn vastaajien mielipiteitä on verrattu χ^2 -testillä; * = metsänomistajat haluavat asettaa enemmän rajoituksia marjastukseen kuin sienestykseen ($p < 0,05$). Marjastuskysely $n = 434-466$, sienestyskysely $n = 429-451$, yhteensä $n = 869-917$.

Taulukko 6. Metsänomistajien näkemys metsänomistajien oikeuksista rajata marja- ja sienimaita eri käyttötarkoituksiin ($n = 953$). Useamman käyttötarkoituksivaihtoehdon valinta mahdollista.

Käyttötarkoitus	Marja- ja sienimaiden rajaaminen	
	pitäisi olla oikeus rajata	haluaisi itse rajata
Oma kotitarvekäyttö	58 %	49 %
Oma kaupallinen poiminta	34 %	22 %
Muiden poimijoiden käyttö	11 %	9 %
Ei pitäisi/haluaisi rajoittaa	33 %	42 %

nimaita joko omaan kotitarvepoimintaan (58%), omaan kaupalliseen poimintaan (34%) tai muiden henkilöiden käyttöön (11%) niin halutessaan (taulukko 6). Noin puolet metsänomistajista oli halukkaita rajaamaan metsämaitaan omaa kotitarvepoimintaa varten, jos se olisi mahdollista.

Metsänomistajilta kysyttiin, kenelle ja millä ehdoilla he sallisivat metsämarjojen ja -sienten poiminnan metsätalallaan. Poiminnan intensiivisyyden

kasvaminen sekä poimijan etääntyminen omistajan lähipiiristä lisäsi halua rajoittaa poiminta-oikeutta (kuva 4). Suoepimmin suhtauduttiin oman kotitalouden jäsenten kotitalouspoimintaan ja kielteisimmän ulkomaalaisten poimijoiden organisoituun kaupalliseen poimintaan.

Organisoituun kaupalliseen poimintaan suhtauduttiin kielteisimmän. Ilman rajoituksia sen sallisi paikkakuntalaisille 27%, ulkopaikkakuntalaisille 20% ja ulkomaalaisille 15% metsänomistajista. Korvausta organisoitusta kaupallisesta poiminnasta pyytäisi 14–18% metsänomistajista, jos poimija ei kuulu tuttavapiiriin. Metsänomistajista 17–31% kieltäisi organisoitun kaupallisen poiminnan kokonaan tuttavapiirinsä ulkopuolisilta poimijoilta. Satunnaisen kaupallisen poiminnan sallisi suurin osa metsänomistajista, kun poimija on paikkakuntalainen tai kuuluu tuttavapiiriin. Lupaa kysymällä satunnaisen myyntiin poiminnan sallisi yli puolet metsänomistajista riippumatta poimijan taustasta. Satunnaisen myyntiin poiminnan kieltäisi ulko-

paikkakuntalaisilta 14 % ja ulkomaalaisilta 23 % metsänomistajista. Suurin osa metsänomistajista sallisi kotitarvepoiminnan poimijan taustasta riippumatta, ja lupaa kysymällä sen sallisi vielä useampi.

Marjastuskyselyyn vastanneista useampi kieltäisi organisoidun kaupallisen poiminnan paikkakuntalaisilta ($\chi^2(4)=11,7$, $p=0,02$), ulkopaikkakuntalaisilta ($\chi^2(4)=12,85$, $p=0,01$) ja ulkomaalaisilta ($\chi^2(4)=15,34$, $p<0,01$) verrattuna sienestyskyselyyn vastanneisiin. Vastaavasti sienestyskyselyyn vastaajista useampi vastasi ”en osaa sanoa” -vaihtoehdon kysyttäessä ulkomaalaisten organisoidun kaupallisen poiminnan tai ulkopaikkakuntalaisten kotitarvepoiminnan ($\chi^2(4)=10,29$, $p=0,04$) rajoittamisesta.

Metsätilallaan kilpailua ja ongelmia kokeneet metsänomistajat olivat muita metsänomistajia halukkaampia rajoittamaan poimintaa. Ne metsänomistajat, jotka poimivat pääosin omalta tilaltaan, rajoittaisivat muiden kuin kotitalouteensa kuuluvien poimintaa tilallaan enemmän kuin etupäässä tilansa ulkopuolelta poimivat metsänomistajat. Vanhemmat, yli 64-vuotiaat, metsänomistajat halusivat rajoittaa kaikkea muuta poimintaa paitsi tuttavien ja sukulaisten kotitarvepoimintaa nuorempia enemmän. Metsänomistajat, joilla oli vapaa-ajan asunto tilallaan, rajoittaisivat ulkopaikkakuntalaisten satunnaista kaupallista poimintaa ja paikkakuntalaisten organisoitua ja satunnaista kaupallista poimintaa sekä tuttavien ja sukulaisten satunnaista kaupallista poimintaa enemmän kuin muut vastaajat. Pohjoiskarjalaisista metsänomistajista kainuulaisiin verrattuna useampi sallisi ulkopaikkakuntalaisten ja ulkomaalaisten kotitarvepoiminnan ja paikkakuntalaisten satunnaisen myyntiin poiminnan.

4 Tulosten tarkastelu

4.1 Tutkimuksen luotettavuus ja edustavuus

Tämä tutkimus tarkasteli Kainuun ja Pohjois-Karjalan yksityismetsien omistajien näkemyksiä jokamiehenoikeuksien tapahtuvasta marjan- ja sienenpoiminnasta sekä poiminnan rajoittamisesta. Postikyselyn vastausprosentti (48 %) on verrattain hyvä ja vastanneiden kokonaismäärä (953 kpl) on riittävän

suuri kuvaamaan kohdemaakuntien metsänomistajien näkemyksiä. Katoanalyysihaastattelujen sekä Suomalainen metsänomistaja 2010 -tutkimuksen taustapiirrejakaumiin ja keskiarvoihin tehtyjen vertailujen perusteella voidaan tiivistää, että vastaajajoukossa oli perusjoukkoa jonkin verran enemmän eläkeläisiä, yli 60-vuotiaita sekä kuolinpesä- ja yhtymämuotoisia omistuksia ja vapaa-ajan asunnon tilallaan omistavia, ja toisaalta jonkin verran vähemmän maanviljelijöitä sekä vakituisesti metsätalalla asuvia.

Tutkimuksen mukaan Kainuun ja Pohjois-Karjalan metsänomistajista suurin osa (89 %) marjasti ja useat (66 %) myös sienestivät. Luonnon virkistyskäytön valtakunnallisen inventoinnin mukaan (Sievänen ja Neuvonen 2011) kansalaisten keskimääräinen poiminta-aktiivisuus on selvästi alhaisempi: 58 % kaikista suomalaisista osallistui marjastamiseen ja 40 % sienestämiseen vuonna 2010. Katoanalyysissä paljastui, että kyselyyn vastanneet maanomistajat olivat vastaamattomia aktiivisempia marjastajia ja sienestäjiä sekä kotitarvekäyttöön että myyntiin. Metsänomistajat, jotka poimivat suurempia määriä ja jotka poimivat myyntiin, olivat kokeneet muita enemmän ongelmia ja kilpailua tilallaan. He saattavat olla halukkaampia rajoittamaan jokamiehenoikeuksien marjastusta ja sienestystä enemmän kuin maanomistajat keskimäärin. Kriittistä näkökulmaa korostavaa vinoumaa saattoi aiheuttaa myös yli 60-vuotiaiden vastaajien suuri osuus, sillä vanhemmat metsänomistajat olivat halukkaampia rajoittamaan poimintaa jonkin verran nuorempia vastaajia enemmän. Tulokset eivät täten täysin edusta kohdemaakuntien koko metsänomistajakuntaa. Tulokset edustavat kuitenkin niiden Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa metsää omistavien henkilöiden näkemyksiä, joille marjastuksella ja sienestyksellä on merkitystä ja jotka ovat aiheesta kiinnostuneita.

4.2 Jokamiehenoikeudet marjan- ja sienenpoiminnassa

Tulosten mukaan Pohjois-Karjalan ja Kainuun metsänomistajat olivat yleisesti ottaen melko tyytyväisiä jokamiehenoikeuksien marjastukseen ja sienestykseen: noin kaksi kolmesta vastaajasta piti käytäntöä toimivana (taulukko 4). Toisaalta kuitenkin reilu kolmannes oli jollakin tavoin tyytymätön

jokamiehen oikeuksiin perustuvaan marjojen ja sienien poimintaan. Aiemman Viljasen ja Rautiaisen (2007) tutkimuksen mukaan 95 % maanomistajista oli hyvin tai melko tyytyväisiä jokamiehen oikeuksiin. Tutkimukset eivät ole kuitenkaan suoraan verrattavissa, sillä tässä tutkimuksessa tarkasteltiin tyytyväisyyttä jokamiehen oikeuksiin marjastuksen ja sienestyksen osalta Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa. On kuitenkin syytä huomata, että tässä tutkimuksessa tyytyväisten osuus oli aiempaa tutkimusta selvästi alhaisempi. Tähän on saattanut vaikuttaa viime vuosina lisääntynyt kaupallinen marjanpoiminta ja sen ympärillä käyty julkinen keskustelu, jossa ongelmia on toistaiseksi käsitelty ratkaisuja enemmän.

Jokamiehen oikeuksiin ja poimintaan liittyviin omakohtaisiin ongelmiin oli törmännyt 18 % Pohjois-Karjalan ja Kainuun metsänomistajista, joka vastaa yleisesti jokamiehen oikeuksiin liittyviin ongelmiin törmänneiden määrää Lehtosen ym. (2007) tutkimuksessa. Tulos ei viittaa ongelmien lisääntymiseen viime vuosina. On silti huomionarvoista, että vastaajien joukossa poiminnan aktiivisuus, kilpailun kokeminen ja ongelmien kohtaaminen kietoutuivat toisiinsa. Kilpailua kokeneiden (joita oli marjojen osalta reilu neljännes ja sienien osalta vajaa viidenes) ja samalla aktiivisten poimijoiden joukossa ongelmien kokemisen yleisyys oli yli kaksinkertainen keskimääräiseen nähden. Näille metsänomistajille ongelmat ovat melko yleisiä ja siksi poiminnan häiritsevyyttä vähentävien hyvien käytäntöjen levittäminen olisi tärkeää.

Tässä tutkimuksessa havaitut marjan- ja sienien poimintaan liittyvät ongelmat olivat teemoiltaan samoja kuin aiempien selvitysten kohdalla: pihoihin tai niiden lähelle tuleminen, liikenteeseen liittyvät ongelmat, roskaaminen ja jotkin intensiivisen poiminnan piirteet (mm. Viljanen ja Rautiainen 2007, Peltola 2013). Osa kohdatuista ongelmista ei kuitenkaan kuulu jokamiehen oikeuksien piiriin. Tällaisia olivat esimerkiksi polttopuiden ottaminen pihoilta, tulen tekeminen ilman lupaa ja taimien tai peltoviljelyiden talleminen. Sen sijaan kotirauhan häiriön kokeminen on suhteellista: osa metsänomistajista koki näköetäisyydellä tapahtuvan poiminnan ongelmalliseksi.

Häiritsevimpiä intensiivisen poiminnan piirteitä olivat roskien ja jälkien jättäminen luontoon sekä liian lähellä asutusta poimiminen. Marjastus koettiin

monilta osin sienestystä häiritsevämmäksi. Tämä tulos kertoo myös siitä, että sienestys on luonteeltaan marjastusta satunnaisempaa ja intensiivinen sienestys on ollut marjastusta harvinaisempaa. Poiminnan häiritsevyyttä vähenee kyselyyn vastanneiden metsänomistajien mukaan verrattain yksinkertaisilla keinoilla: kysytään lupa, neuvotellaan poiminnasta tai tiedotetaan etukäteen poiminta-ajoista ja -paikoista. Tämä näennäinen yksinkertaisuus saattaa kuitenkin olla vaikeasti toteutettavissa, koska usein tilat ovat pieniä, omistajia on paljon, ja lukuisat yhteydenotot aiheuttavat kustannuksia. Lisäksi organisoidun kaupallisen poiminnan täsmällinen ennakointi on hankalaa. Marja- ja sieniyrittäjiä on kuitenkin syytä kannustaa näiden hyväksi nähtyjen pehmeiden keinojen käyttöön. Poimintapainetta tulisi suunnata pois asutuksen ja kesämökkien lähiympäristöstä sekä suuremmille tiloille, jolloin yhteydenottojen suunnitteleminen olisi helpompaa.

4.3 Jokamiehen oikeuksien rajoittaminen marjastuksessa ja sienestyksessä

Kyselyyn vastanneista metsänomistajista ylivoimainen enemmistö (87 %) sallisi paikkakuntalaisten kotitarvepoiminnan maillaan ilman rajoituksia, mutta ulkopaikkakuntalaisten tai ulkomaalaisten organisoitua kaupallista poimintaa halusi rajoittaa noin kolme neljäsosaa vastaajista (kuva 3). Tuloksessa heijastuu paikallisyhteisön keskinäinen luottamus ja vastavuoroisuus, jolla naapurit sallivat toistensa kotitarvepoiminnan. Kyselyyn vastanneet metsänomistajat halusivat rajoittaa poimintaa tai tehdä siitä luvanvaraista sitä enemmän mitä organisoidumpaa poiminta oli, ja mitä kauempaa omistajan lähipiiristä poimijat tulivat. Näkemys etenkin organisoidun poiminnan rajoittamisesta oli samansuuntainen kuin Peltolan ym. (2014) tutkimuksen tulos kaupallisesta marjanpoiminnasta. Julkisen vallan ja metsänomistajan oman rajoitusoikeuden välillä ei ollut paljoa eroa. Julkisen vallan asettamien rajoitusten kannattajia oli kuitenkin vähemmän kuin niitä, jotka rajoittaisivat itse poimintaa omalla tilallaan, mikäli heillä olisi siihen mahdollisuus.

Satunnaisen myyntiin poiminnan ja organisoidun myyntiin poiminnan hyväksyttävyydessä oli huomattava ero. Poiminnan rajoittamista koskevia

tuloksia kannattaa tulkita maltillisesti, sillä tässä kyselyssä vastaajille esitettiin helppo tapa ilmaista kannatus rajoitukselle, josta useimmille olisi selvästi enemmän hyötyä kuin haittaa. Melko korkea poimintaoikeuksien rajaamishalukkuus kertoo kuitenkin metsänomistajien joukossa ilmenevästä epäluottamuksesta jokamiehenoikeuksien käyttäjiä kohtaan, ja todennäköisesti myös tulkintaeroista liittyen jokamiehenoikeuksien sisältöön.

Muilla metsänomistajan sosiodemografisilla piirteillä kuin iällä ei ollut vaikutusta mielipiteeseen jokamiehenoikeuksista tai haluun rajoittaa poimintaa. Ainoastaan metsänomistajan omaan poimintaan liittyvät tekijät sekä poimintaan liittyvät kokemukset vaikuttivat mielipiteeseen. Tämä tulos kertoo, että marjan- ja sienepoiminnalla on erilaisille metsänomistajille edelleen kulttuurisesti jaettu yhteinen merkitys. Asenne jokamiehenoikeuksiin ja poiminnan rajoittamiseen syntyy omakohtaisen kokemuksen kautta, mistä johtuen myös asenteiden muutos voi tapahtua vain kokemusten kautta eikä niinkään valistuksen ohjailemana.

Monet maanomistajat tuntuivat ajattelevan, ettei organisoitu kaupallinen poiminta kuuluisi osaksi jokamiehenoikeuksia, vaikka satunnainen kaupallinen poiminta saattaisikin kuulua. Myös LVVI2-selvityksen mukaan kaupallisessa luonnon hyötykäytössä nähtiin ongelmia, erityisesti kaupallisessa marjastuksessa ja sienestyksessä sekä opastetuissa ryhmissä (Sievänen ja Neuvonen 2011). Lehtosen ym. (2007) mukaan vain neljännes metsänomistajista oli sitä mieltä, että yritysten palkkaamalla marjastajilla ja sienestäjillä tulisi olla samat jokamiehenoikeudet kuin muillakin. Toisaalta satunnainen kaupallinen poiminta ei välttämättä häiritse niin paljoa, koska sitä ei huomata yhtä helposti kuin organisoitua poimintaa ja sitä on harjoitettu Suomessa jo pitkään (La Mela 2014). On ehdotettu, että yksi syy kaupallisen poimintaoikeuden jäämiseksi osaksi jokamiehenoikeuksia olisi se, että kotitarpeiden lisäksi se tarjosi myös taloudellista turvaa yhteiskunnan vähävaraisemmille (La Mela 2014). Sama ajattelutapa heijastuu asenteissa edelleen, sillä satunnainen myyntiin poimiminen mielletään ehkä edelleen paikallisten henkilöiden lisäansioihin tähtääväksi toiminnaksi. Tämän voi tulkita olevan osa paikallisyhteisöjen hiljaisesti hyväksyttyä säännöstöä, joka on syntynyt vuosikymmenten aikana arjen vuorovaikutuk-

sessä maanomistajien ja poimijoiden kesken. Tästä näkökulmasta on helppo ymmärtää selvää eroa asenteeseen, joka maanomistajilla on organisoitua kaupallista marjanpoimintaa kohtaan. Organisoitua kaupallisen marjanpoiminnan sosiaalinen oikeutus ei ole syntynyt osallistavasti paikallisyhteisöissä, vaan tulkinta sen sisällyttämiseksi osaksi jokamiehenoikeuksia on tuotu maanomistajille ylhäältä päin annettuna. Tämä on vastoin joidenkin maanomistajien oikeustajua ja hiljaista ymmärrystä jokamiehenoikeuksien alkuperäisestä luonteesta. Jokamiehenoikeuksien rajoittamishalu, erityisesti organisoitua kaupallisen poiminnan osalta, voidaan nähdä vastineena tälle koetulle sopimusrikkomukselle.

5 Johtopäätökset

Kainuun ja Pohjois-Karjalan metsänomistajat suhtautuvat periaatteessa melko myönteisesti jokamiehenoikeuksiin perustuvaan marjastamiseen ja sienestämiseen. Organisoitua kaupalliseen poimintaan kohdistuu kuitenkin selkeä ja enemmistön asenteissa näkyvä hyväksyttävyyssvaje. Metsänomistajien käytännössä kohtaamia ongelmia voi vähentää ensisijaisesti roskaamattomuudella, välttämällä poimimista asutuksen välittömässä lähiympäristössä sekä kunnioittamalla luontoa, eläimiä ja ihmisiä. Metsänomistajat kuitenkin toivovat ainakin jonkinasteista poimintaoikeuksien- ja tapojen säätelyä. Toiveeseen voidaan ensisijaisesti vastata välittämällä tietoa hyvistä marjan- ja sienepoimintakäytännöistä. Hyväksyttävyyttä voitaisiin myös parantaa edistämällä paikallista vuoropuhelua ja kaupallista poimintaa harjoittavien yritysten avoimia toimintatapoja. Poiminnan häiritsevyyttä voi vähentää myös poimintapaineen suuntaaminen alueille, joilla paikallisia poimijoita on vähemmän tai joilla maanomistajat ovat valmiita osoittamaan maitaan poimijoille.

Tulosten osalta on kuitenkin syytä huomata, että kyselyyn vastanneiden maanomistajien mielestä jo luvan kysyminen lisää merkittävästi kaikkien poimijaryhmien kaupallisen poiminnan hyväksyttävyyttä. Tästä voi päätellä, että vuorovaikutuksen kautta luotava sosiaalinen koodisto ja yhdessä sovitut pelisäännöt saattavat useissa tapauksissa olla

helppoja ratkaisuja lisätä organisoidun marjan- ja sienenpoiminnan hyväksyttävyyttä. Julkisen vallan tai metsänomistajien omat säätelykeinot edellyttävät huomattavasti hankalampaa hallinnollista prosessia. Lisäksi tämän hallinnollisen keinon käyttöönotto olisi huomattava muutos jokamiehen oikeuksiin. Se saattaisi myös olla hidaste tai rajoite alan liiketoiminnalle.

Kirjallisuus

- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Wsoy. 318 s.
- Bell, D., Gray, T. & Hagggett, C. 2005. The 'social gap' in wind farm siting decisions: explanations and policy responses. *Environmental Politics* 14(4): 460–477.
- , Gray, T., Hagggett, C. & Swaffield, J. 2013. Re-visiting the 'social gap': public opinion and relations of power in the local politics of wind energy. *Environmental Politics* 22(1): 115–135.
- Bengtsson, B. 2004. Allemansrätten: vad säger lagen? Naturvårdsverket, Stockholm [Verkkodokumentti]. Saatavissa: <http://naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-8161-6.pdf> [Viitattu: 18.1.2016].
- Fredman, P. & Tyrväinen, L. 2010. Frontiers in nature-based tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 10(3): 177–189.
- Górriz-Mifsud, E., Domínguez-Torres, G. & Prokofieva, I. 2015. Understanding forest owners' preferences for policy interventions addressing mushroom picking in Catalonia (north-east Spain). *European Journal of Forest Research* 134: 585–598.
- Hardin, G. 1968. The tragedy of the commons. *Science* 162: 1243–1248.
- Hänninen, H., Karppinen, H. & Leppänen, J. 2011. Suomalainen metsänomistaja 2010. Metlan työraportteja 208. 94 s.
- Kaltenborn, B.P., Haaland, H. & Sandell, K. 2001. The public right of access – Some challenges to sustainable tourism development in Scandinavia. *Journal of Sustainable Tourism* 9(5): 417–433.
- Lacuna-Richman, C. 2010. The Finnish wildberry sector: problems and possibilities related to foreign pickers. Julkaisussa: Lavola, A., Julkunen-Tiitto, R. & Saastamoinen, O. (toim.): Luonnontuotealan valtakunnallinen tutkimusseminaari. Publications of the University of Eastern Finland, Reports and Books in Forestry and Natural Sciences. s. 20–22.
- La Mela, M. 2014. Property rights in conflict: wild berry-picking and the Nordic tradition of allemansrätt. *Scandinavian Economic History Review* 62(3): 266–289.
- Lehtonen, S., Heikkinen, T. & Hirvonen, J. 2007. Jokamiehen oikeuksien tulkintoja ja haasteita luontoliikunnan ja matkailun kannalta. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 1/2007. 74 s.
- Luonnonvarakeskus 2016. Ruoka- ja luonnonvaratilastojen e-vuosikirja 2015. Luonnonvarakeskus. [Verkkodokumentti]. Saatavissa: http://stat.luke.fi/sites/default/files/ruokajaluonnonvaratilastot_evuosikirja_0.pdf, [Viitattu: 15.2.2016]
- Maaseutuvirasto 2015. Marsi 2014. Luonnonmarjojen ja -sienten kauppantulomäärät vuonna 2014. Maaseutuviraston julkaisusarja: Raportteja ja selvityksiä 3/2015. 53 s.
- Matilainen, A. & Lähdesmäki, M. 2014. Nature-based tourism in private forests: Stakeholder management balancing the interests of entrepreneurs and forest owners. *Journal of Rural Studies* 35: 70–79.
- Mikkonen, H., Moisio, S., Timonen, P. 2007. Luonnonmarjojen hyödyntäminen Suomessa. *Arktiset aromit*. 26 s.
- Ostrom, E., Burger, J., Field, C.B., Norgaard, R.B. & Policansky, D. 1999. Revisiting the commons: local lessons, global challenges. *Science* 284(9): 278–282.
- Paaja, P. 2015. Naismetsänomistajan muotokuva. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto, Metsätieteiden laitos. 66 s.
- Peltola, R. 2013. Lapin marjapuhelin. MTT raportti 93. MTT Jokioinen 213. 28 s.
- , Hallikainen, V., Tuulentie, S., Naskali, A., Manninen, O. & Similä, J. 2014. Social license for utilization of wild berries in the context of local traditional rights and the interests of the berry industry. *Barents Studies: People, Economics and Politics* 1(2): 24–49.
- Rantanen, P. & Valkonen, J. 2011. Ulkomaalaiset metsämarjapöimijät Suomessa. EU:n ulkorajarahasto. 85 s.
- Ristioja, A. 2015. Luonnontuotealan toimialaraportti 2015. Toimialaraportit 1/2015. Työ- ja elinkeinoministeriö [Verkkodokumentti]. Saatavissa: http://www.temtoimialapalvelu.fi/files/2401/Luonnontuoteala_1_2015.pdf [Viitattu: 28.11.2015].
- Rämö, A.-K., Horne, P. & Primmer, E. 2013. Yksityismetsänomistajien näkemykset metsistä saatavista hyödyistä. PTT raportteja 241. 83 s.

- Salo, K. 2002. Valtakunnalliset marja- ja sienisatoennusteet. Julkaisussa: Hyvämäki, T. (toim.): Tapion taskukirja, 24. uudistettu painos. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio & Metsälehti Kustannus. s. 283–284.
- 2015. Runsas puolukkasato täydentää hyvän marjavuoden. Valtakunnallinen marja- ja sienisatotiedote. Luonnonvarakeskus. 3 s.
- Sievänen, T. 2010. Luontomatkoilun, luonnontuotealan, virkistyskäytön ja metsäkulttuurin seurantamittarit. Metlan työraportteja 152. 55 s.
- & Neuvonen, M. (toim.). 2011. Luonnon virkistyskäyttö 2010. Metlan työraportteja 212. 190 s.
- Silvennoinen, H. & Sievänen, T. 2011. Ulkoilu luonnossa yksityisten omistamilla alueilla. Julkaisussa: Sievänen, T. & Neuvonen, M. (toim.): Luonnon virkistyskäyttö 2010. Metlan työraportteja 212: 80–90.
- Sisäasiainministeriö 2007. Metsämarjanpoimijat. Hankkeen loppuraportti. Maahanmuutto. Sisäasiainministeriön julkaisuja 14/2007. [Verkkodokumentti]. Saatavissa: <http://www.intermin.fi/julkaisu/142007?docID=25007> [Viitattu 18.1.2016]
- Sténs, A. & Sandström, C. 2013. Divergent interests and ideas around property rights: the case of berry harvesting in Sweden. *Forest Policy and Economics* 33: 56–62.
- & Sandström, C. 2014. Allemansrätten och bären – vem ska äga ”skogens guld”. Julkaisussa: Mårald, E. & Nordlund, C. (toim.): Idéer och värderingar. Rapport från Future Forests 2009–2012. Future Forests rapportserie 3/2014: 20–21.
- Turtiainen, M., Salo, K. & Saastamoinen, O. 2011. Variation of yield and utilisation of bilberries (*Vaccinium myrtillus* L.) and cowberries (*V. vitis-idaea* L.) in Finland. *Silva Fennica* 45(2): 237–251.
- , Saastamoinen, O., Kangas, K. & Vaara, M. 2012. Picking of wild edible mushrooms in Finland in 1997–1999 and 2011. *Silva Fennica* 46(4): 569–581.
- Tuulentie, S. & Rantala, O. 2013. Will “free entry into the forest” remain? Julkaisussa: Müller, D.K., Lundmark, L. & Lemelin, R.H. (toim.): New issues in polar tourism. *Communities, Environments, Politics*. s. 177–188.
- Tuunanen, P., Tarasti, M. & Rautiainen, A. (toim.) 2012. Jokamiehenoikeudet ja toimiminen toisen alueella: Lainsäädäntöä ja hyviä käytäntöjä. Suomen ympäristö 30/2012. Ympäristöministeriö, Helsinki. 142 s.
- Viljanen, P. & Rautiainen, A. 2007. Jokamiehenoikeuden toimivuus. Ympäristöministeriön raportteja 19/2007. 36 s.

36 viitettä